

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1057

İSLÂM SOSYOLOJİSİ
DENEMELER-I

Prof. Dr. İzzet ER

Son Okuma:
Ayşe ADAN KURT

ISBN: 978-625-8023-85-5

1. Baskı, Mart 2022, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 17.12.2021
tarih ve 164 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde No. 11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İSLÂM SOSYOLOJİSİ

DENEMELER-I

Prof. Dr. İzzet ER

ÖZGEÇMİŞ

1949'da Ordu-Aybastı'da doğdu. Ortaöğrenimini Tokat İmam-Hatip Okulu ve Tokat Gaziosmanpaşa Lisesinde tamamladı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü (1973) ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünü (1974) bitirdi.

3 yıl imam-hatiplik yaptı. 1977'de Samsun Yüksek İslam Enstitüsünde asistan ve öğretim üyesi oldu. 1984'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine atandı. Aynı yıl "DOKTOR", 1988'de "DOÇENT", 1995'de "PROFESÖR" oldu.

1997-2004 yıllarında fakültenin dekanlığını yapan İzzet ER, 2005'de Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'nda görevlendirildi. 2011-2014 tarihlerinde Fransa Din Hizmetleri Müşavirliği'nin ardından fakülteadaki görevine döndü. 2016'da emekli oldu. Hâlen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğretim üyesidir.

Eserleri:

- *Sosyal Gelişme ve İslam*
 - *Din Sosyolojisi*
 - *Batıda Din-Devlet İlişkileri (Tercüme)*
 - *Din Hayatının İlk Şekilleri (Tercüme)*
 - *Bugünkü Selefilik (Tercüme)*
 - *Şeyh ve Halife (Tercüme)*
-

İÇİNDEKİLER

■

KISALTMALAR XI

ÖN SÖZ XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM SOSYOLOJİSİ'NİN TARİHÇESİ

İSLÂM SOSYOLOJİSİ 3

1. İslâm Sosyolojisi'nin Öncüleri 4

a) Fârâbî (ö. 870-950) 4

b) Gazâlî (ö. 505/1111) 5

c) Şehristânî (ö. 548/1153) 8

d) İbn Haldûn (ö. 808/1406) 8

2. Batı'da İslâm Sosyolojisi 11

3. İslâm Dünyasında İslâm Sosyolojisi 15

4. Türkiye'de İslâm Sosyolojisi 17

İKİNCİ BÖLÜM

DİN-İNSAN-TOPLUM-ÇEVRE-SOSYALLEŞME

SOSYAL BİLİMLERDE VE İSLÂM'DA DİN ANLAYIŞI 25

1. Sosyal Bilimlerde Din Anlayışı 26

2. İslâm'da Din Anlayışı 31

İSLÂM VE İNSAN 37

İNSAN VE TOPLUM 41

MÜSLÜMAN VE ÇEVRESİ 44

SOSYALLEŞME VE İSLÂM 48

1. Sosyalleşme 48

2. İslâm ve Sosyalleşme 50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL KURUMLAR

KUR'AN'DA AİLE KURUMU	61
1. Ailenin Yapısı	61
2. Evlenme Yasakları	62
a) Müşrik-Kâfir Kadınlarla Evlilik	62
b) Muharremât.....	63
c) Zinakârlar.....	64
d) Yahudi ve Hristiyan Kadınlar.....	65
3. Aile Hayatı.....	65
a) Çok Evlilik	65
b) Tek Evlilik	68
c) Nikâh Akdi.....	68
d) Mehir.....	69
e) Nafaka	70
f) Ay Hâli	71
g) İlä	72
h) Zihâr.....	73
i) Kadının Nüşûzu	74
j) Erkeğin Nüşûzu.....	75
k) Aile ve Çocuk Terbiyesi	76
l) Aile Hayatının Sonu-Boşanma ve İddet	79
AİLE VE GENÇLİK PROBLEMLERİ	82
1. “Din, Toplumların Gelişmesine Mânidir” Görüşü Artık İflas Etmiştir... 83	
2. Bireysellik ve Çekirdek Aile Sanayileşmek İçin Şart Değildir	84
3. Ailevi Bağlardan Kurtulmak; Ailenin, Gençliğin Bozulmasını ve Yozlaşmasını Getirir.....	85
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	89
KUR'AN'DA SİYASET KURUMU	90
1. Kur'an'da Siyasetle İlgili Kavramlar	90
2. Siyasi Yapılanma Konusunda Hz. Muhammed (s.a.s.) Ne Yapmıştır? . 93	
a) Hâkimiyet.....	96
b) Adalet	99
c) Emanet.....	101
d) Ehliyet	103
e) Biat	105
f) İstişare.....	108
3. Adalet Sistemi	109

SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	115
DEMOKRASİ VE ANTİDEMOKRATİK ANLAYIŞLAR ÇERÇEVESİNDE OSMANLI YÖNETİM SİSTEMİ.....	117
1. Genel Olarak Demokrasi ve Antidemokratik Anlayışlar	117
2. Siyasi Yönetimlerde Meşruiyet.....	120
3. Osmanlı Yönetim Sistemi	121
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	131
DİN DEVLET İLİŞKİLERİ VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI.....	132
KAYNAKÇA	140
BUGÜNKÜ AVRUPA'DA DİN-DEVLET İLİŞKİSİ.....	141
1. Din ve Devletin İç İçe Olması (Confusion)	141
2. Din ve Devletin Ayrı Ayrı Fakat Birlikte Olması (Union)	143
a) Dini Tanıma (Reconnaissance)	143
b) Dinin Devlet Dini Olması (Religion d'Etat)	144
c) Dinin Benimsenmesi (Confessionalisme).....	144
3. Din ve Devletin Birbirinden Ayrılması (Seperation).....	144
a) Umumi İlgisizlik (L'indifference Totale)	144
b) Düşmanca Ayrılış (Seperation Hostile).....	145
c) Sempatizanca Müsamaha (Tolerance Sympathisante).....	145
ZİYA GÖKALP'İN BİR MAKALESİ MÜNASEBETİYLE.....	146
İSLÂMİYET VE ASRÎ MEDENİYET I.....	146
İSLÂMİYET VE ASRÎ MEDENİYET II.....	151
1. Papanın Velâyet-i Âmme-i Mutlakası (Papime).....	151
2. Sezarın Papalığı (Cesaropapie).....	151
3. Müâlefe Nehci (Regime Des Concordats).....	152
4. Devletle Kilisenin Tefriki (La Separation De L'eglise)	153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DEĞİŞME-ÇAĞDAŞLAŞMA, SOSYAL GELİŞME, İKTİSADİ BÜYÜME-ORTA TABAKA LAŞMA, SOSYAL BÜTÜNLEŞME-SOSYAL TEKÂMÜL

SOSYAL DEĞİŞME VE İSLÂM	159
ÇAĞDAŞLAŞMA, YENİLEŞME.....	165
KAYNAKÇA	169
İRTİCA	170

1. İrticanın Kelime ve Terim Anlamı	170
2. İrtica Neden Ortaya Çıkar?	172
3. Gerçekte İrtica Nedir?	173
4. İrtica Ne Değildir?	174
a) Fundamentalizm (Kökten Dincilik) İrtica Değil midir?	174
b) Şeriat, İrtica Değil midir?	175
c) İslâmcılık da mı İrtica Değildir?	176
d) Muhafazakârlık da İrtica Değil midir?	177
SONUÇ	180
KAYNAKÇA	183
ÇAĞIMIZIN İNANMIŞ İDEAL İNSAN TİPİNİN YETİŞMESİNE YENİ BİR YAKLAŞIM	185
SOSYAL GELİŞME VE İSLÂM	190
1. Sosyal Gelişme	190
2. İslâm ve Sosyal Gelişme	193
3. İktisadi Büyüme	196
a) İktisadi Büyümede Vahdet Akidesinin İdeolojik ve Ahlaki Esasları	201
b) İktisadi Büyümede Diğer İslâmi Esaslar	205
i. Ferdî Gayretle Statü Elde Etme	205
ii. Fertler Arası Eşitlik	210
c) İktisadi Büyüme ve Dünyevi Adalet İlişkisi	218
4. Orta Tabakalaşma	220
a) İslâm ve Orta Tabakalaşma	226
b) İşsizlere ve İş Arayanlara İş Bulmak, Tatminkâr ve Adil Ücret Ödemek	230
c) Zekât Vermek	234
d) Mirasın Taksimi	242
e) Orta Tabakalaşmada Diğer İslâmi Esaslar	242
5. Sosyal Bütünleşme	244
a) İslâm ve Sosyal Bütünleşme	249
SOSYAL TEKÂMÜL VE İSLÂM	262
1. Sosyal Tekâmül	262
2. İslâm ve Sosyal Tekâmül	266
a) Fertleri Başarıya Sevk Edici Faktörlere Devamlılık Kazandırma ..	275
b) Madde ve Mana Hedefleri Arasında Ahenk Kurma	280
c) Fertleri Toplum Menfaatini Öne Almaya Sevk Etme	284

SOSYOKÜLTÜREL YÖNÜYLE HİCRET	287
1. Kavram Olarak Hicret.....	287
2. Tarihi Bir Vakıa Olarak Hicret	288
3. Hicretle İlgili Bazı Değerlendirmeler.....	289
a) İnsan-Çevre İlişkisi ve Gelenekçi Cahilî Çevre.....	290
b) Gelenekçi-Muhafazakâr Cahilî Çevrede Yeni Bir Kültür: İslâm Kültürü	292
c) İslâmi Çevreye Doğru.....	294
MUHACİRLERİN MEDİNE'YE İNTİBAK PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜMLERİ.....	297
1. İntibak Problemleri	298
a) Tabii Çevre ve İklimden Kaynaklanan Problemler	298
b) Psikososyal Problemler	299
i. Can Güvenliği Endişesi	299
ii. Ailelerin Parçalanmasından İleri Gelen Sıkıntılar.....	302
c) Sosyoekonomik Sebepler	304
i. Ensarın Sosyoekonomik Durumu	304
ii. Geçici İskân Edilme ve Barındırmanın Meydana Getirdiği Problemler	305
2. Çözüm: Muhacir-Ensar Entegrasyonu ve Analizi.....	307
SONUÇ.....	313
GENEL BİBLİYOGRAFYA	317

ÖN SÖZ

■

Bugün ilahiyat fakültelerimizde tefsir, hadis, fıkıh, kelim gibi klasik dinî ilimler yanında, Batı üniversitelerinde daha çok din bilimleri adıyla maruf olan dinler tarihi, din sosyolojisi, din psikolojisi gibi bilimler de okutulmaktadır. Ancak bu sonuncular, kamuoyunda, ilahiyat öğrencisi ve hatta bazı öğretim elemanları nezdinde bir türlü kendini kabul ettirememiş ve layık olduğu ilgiyi görememiştir. 17-19 Mayıs 1980’de Ankara’da düzenlenen Türkiye I. İslâmî İlimler Kongresi’nde bir araya gelen sahanın uzmanları benzer şikâyetlerde bulunmuşlar ve sebeplerini tartışmışlardır. Bugün de aynı ilgisizlik devam etmekte olup ilahiyat fakültelerinde sıradan, lüzumsuz bir ders gibi telakki edilmesinde önemli değişmeler olmasına rağmen yine de layık olduğu desteği ve ilgiyi gördüğünü söylemek zordur. Hatta bir ara müfredattan tamamen kaldırma çabaları da olmuş, bazı fakülteler kredi/saat miktarlarını düşürmüştür.

Bu ilgisizlikten, gereksiz telakki edilmesinden dolayı tamamen camiamızı suçlamak doğru olmayabilir. Hemen bu noktada 1985 yılında bir öğrencinin din sosyolojisi dersinde sorduğu şu mealdeki uzun soruyu arz etmek isterim:

— Hocam, diğer bazı bilimlerde olduğu gibi, siz de din sosyolojisinde, çoğunlukla Comte, Durkheim, Weber, Marx, Wach, Mensching, Le Bras gibi Batılı sosyologlardan ve bizim dışımızda, bize yabancı, belki bize taban tabana zıt sosyolojik bir zeminde yaptıkları araştırmalar ve sonuçlarından bahsediyorsunuz. Fikir ufkumuzu açacağına inandığımız bu derslerde mütemadiyen yabancıları dinlemek, bazen insanı aşağılık duygusuna itebildiği gibi Katoliklerin dinî problemleri, Protestanlığın ahlakı bir yerde bizi ilgilendirmemektedir. Bunlar bize yabancı. Onun için de din sosyolojisine bir türlü ilgi

duyamıyoruz, lüzumsuz bir ders olduğuna inanıyoruz. Ayrıca Katoliklerin problemleri, Protestanların ahlaki meslek hayatımızda bize hiç mi hiç fayda sağlamıyor. Kültürümüzün ışığında kendi toplumumuzun dinî problemlerini ele alan ilim adamları ve eserleri yok mu?

Yine 1985 yılında kendisiyle mülakat yaptığımız ilahiyat mezunu bir meslektaşımız da şöyle diyordu:

— Toplumumuzun bazı kesimlerinde ‘dinin modası geçmiş olduğu, günümüz meselelerine çağdaş, ilmî anlayış içinde çözümler getiremeyeceği’ kanaati var. Din görevlilerimiz, imamlarımız da hep iman, ibadet ve ahlaktan söz ederek dinin sosyal fonksiyonlarına temas etmiyorlar, böylece zımnem söz edilen kesimleri doğrulamış oluyorlar. Bizler bu konularda derste dinimizin neler dediğini, ne gibi çözümler getirdiğini görmedik. Modernleşme, sosyal değişme, orta tabaka, kalkınma, sosyal adalet, sosyal refah, sosyal bütünleşme, din-devlet, kültür-medeniyet, aile, yurt dışı işçi çocuklarının dinî problemleri, TV’nin, turizmin dinî hayatımız ve gençlerimizin dinî yaşantısına tesirleri vs. konularında din sosyolojisinin ne gibi tespitleri ve teklifleri olduğunu öğrenmek, bilmek isterdik.

İmam hatip okulunda fikrî gelişme dönemimizde, Mevdudî’nin “Kur’an’da Dört Terim”; Seyyid Kutub’un “Din Dedğin Budur”, “İslâm’da Sosyal Adalet”, “İstikbal İslâm’ındır”, “Cihan Sulhu ve İslâm”, “Yoldaki İşaretler”; Muhammed Kutub’un “Taklitlerin Çarpışması”, “Yirminci Asrın Cahiliyeti”; Nedevi’nin “Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?”; Ahmet Gürkan’ın “İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi” eserlerini okuyarak yetişmiştik. Sosyoloji bölümünde Sosyoloji Tarihi’nde çeşitli Batılı sosyologları ve görüşlerini okurken yukarıda öğrencimizin yaşadığı duyguları aynen yaşadık. Meslektaşımızın beklentilerini biz de bekliyorduk. Fakültede bir öğretim üyesinin, bizim dinî kültürümüzdeki “iman-amel” mevzusunu andıran “Marx’a inanmak, Marx’ı yaşamak gerekir; kim Marx’a inanıyor, fakat yaşamıyorsa o Marksist değildir.” açıklamaları ve benzeri konuları işleyen kitaplar tahammülümüzü oldukça zorluyordu. Bu durum karşısında, kafam iyice zonklamaya başlamış, fakülteye devam konusunda tereddüde sevk etmiş, hatta ayrılmayı düşünmeye kadar getirmişti. Bir gün, Şehzadebaşı Camii’nde kıldığımız ikindi namazı sonrası Saraçhane başında Unkapanı’na doğru bir kanepeye oturduk, düşünmeye, durumu değerlendirmeye çalıştık. Sonuçta kendi kendimize şu soruyu sorduk: Aynı kürsüde siz olsanız, neler yapabilirsiniz?

Bu soru bizi tatmin etti ve sabırla devam ederek fakülteyi bitirmeye, yüksek lisans ve doktora yaparak öğretim elemanı olmaya karar vermemize neden oldu.

Gerçekten Batılı sosyologlar, eserlerinde açıkça görüleceği üzere, genellikle kendi sosyal ihtiyaç ve problemlerine sosyal yapılarını göz önüne alarak birtakım çareler aramışlar ve bunlara istinaden birtakım genel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu gayet tabii bir hadisedir. Zira “Bilimsel araştırma yapan kişiler, ister istemez, belirli bir toprak parçasına yerleşmiş olan belirli bir toplumun üyesidirler.” Evvelce sözünü ettiğimiz kimseler gerçekten sosyolojinin zirvesinde yer alırlar. Fakat tespitlerinin bütün toplumların dinî problemleri ve geçmişleri için doğru ve geçerli olduğunu söyleyebilir miyiz? Hayır. “Her kültür kendi sosyoloğunu kendisi yetiştirmek zorundadır; sosyal bilimci, her şeyden önce içinde doğup büyüdüğü kültür ortamının tercihlerine göre hareket edecektir. Şimdi hangimiz kalkıp da Batı’nın insan ve toplum anlayışının diyelim ki bir Sudanlının veya Hintlinin anlayışı ile her noktada uyuştuğunu iddia edebilir?” Comte, Durkheim, Marx, Weber, Wach, Le Bras vs. bir kültüre, bir tarih şuuruyla göre konuşmaktadırlar. Bu itibarla bunların düşünceleri, Batılı olmayan toplumların mahallî özelliklerine sadece uzak ve çoğu defa ters düşmüş değil, aynı zamanda, geliştirdikleri sosyolojik teoriler, kuramlar bu toplumların bugün içinde buldukları pek çok problemi izah etmekten aciz ve yetersizdir. Mesela, Batı Avrupa ülkelerindeki istatistiklere dayanan intihar ve intiharın sosyolojik sebebi ile ilgili izahlar Pakistan, Endonezya, Mısır, Türkiye ve benzeri İslâm ülkelerindeki intihar hadiselerini açıklayamaz. Totemizm, Taoizm, Hinduizm ve Hristiyan kiliselerinin sosyal yapıları ile mezhebî görüş ve uygulamalarına dayanan genel tespitler, diğer toplumların, özellikle Müslüman toplumların dinî yapılarını ve uygulamalarını izah edemez.

İslamoloji ve İslâm Sosyolojisi’nin Batılı uzmanları da artık meselelerin farkına varmışlardır. Birtakım inanç, ibadet ve merasimin karşılığı olarak kullanılan “religion” kelimesi Müslüman toplumdaki dinin tam karşılığı değildir. Millet kavramı gibi birtakım Batılı kavramların İslâm âlemine ithali, bu ülkelerdeki karışıklıkların temel sebebidir. Jacques Berque’in, klasik dinlere ait önceki din sosyolojisi araştırmalarının aksine, âdeta yeni bir çığır açarcasına, değişik bir metotla Müslüman toplumların sosyal problemlerini incelemesinin sebebi de budur. Berque’in öğrencisi Jean-Paul Charnay’a bakılırsa, genel

din sosyolojisinin tespitleri ve yaklaşım tarzları, daha çok Uzak Doğu dinleri ve diğer dinlerle Hristiyan toplumlarının inançları, kültürleri ve sosyal yapıları üzerine bina edilmiştir; onlardan oldukça farklı Müslüman toplumların sosyal realitelerine aynen uygulamak mümkün değildir.

Batı'dan gelen bütün kavramların İslâmiyet'in sosyolojik realitesini açıklamak için yetersiz olduğunu belirten Vincent Montell de konunun çözümü amacıyla, esasen İslâm'ın kendi bünyesinde ahenkli olan zihniyetini ve inanç sistemini araştırmak lazım geldiğine işaret eder. Weber'in İslâm'la ilgili görüşlerini tenkitçi bir tarzda inceleyen Turner, bir İslâm Sosyolojisi meydana getirmek maksadıyla, çağdaş teorik sonuçlarla bağlantılı olarak, geniş bir sosyolojik çerçeve içinde İslâm tarihini ve sosyal yapısını aydınlatacak İslâm araştırmalarının gereği üzerinde ısrarla durur. Charnay bu teklife yeni bir boyut daha kazandırır. Ona göre, Müslüman toplumlar inceleme konusu yapılacağı zaman, genel din sosyolojisinin metot ve tekniklerinden istifadeyle, kendi inançları, kültürleri ve sosyal yapıları dikkate alınıp yeni metot ve teknikler geliştirmek suretiyle incelenmelidir; çünkü metotlar çeşitli inançlara, kültürlere ve toplumlara göre değişirler. Herhangi bir sosyokültürel ünitenin incelenmesinde kullanılan bir metodu, her zaman başka birisi için başarı ile uygulamak mümkün değildir. Kendisinin "Sociologie religieuse de l'Islam"ı (İslâm'ın Dinî Sosyolojisi) böyle bir denemedir.

Batı, bugün yeterli olmamakla birlikte, 1933'de Ruben Levy ile başlayan önemli miktarda İslâm Sosyolojisi'yle ilgili eserlere sahip bulunmakta, hatta "İslâm-Müslüman Sosyolojisi" seminerleri, kolokyumları düzenlemektedir. Türkiye ve diğer İslâm ülkelerinde, İslâm inancını, kültürünü ve sosyal yapısını, tarihî gelişim seyri içinde, genel olarak metodik ve sistematik tarzda inceleyen çeşitli araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunları takdir ettiğimizi ve bunlara yenilerinin eklenmesi icap ettiğini, hatta tespitlerinin ilahiyat fakültelerinde okutulmakta olan din sosyolojisi derslerine yansımaları gerektiğini bilhassa belirtmek gerekir.

Batı'da gelişen genel ve özel din sosyolojisinin umumi yaklaşım ve tespitleri, esasen bizim kültürel yapımızdan apayrı bir sosyolojik ortamda yapıldıkları ve onun izlerini taşıdıklarından, öğrencimizin ve bazı ilahiyatçılarımızın ilgisizliğini normal karşılamak gerekir. Çünkü insan daha ziyade kendisine ait olan veya kendi problemlerini konu

edinen şeylere ilgi duyar. Kendisini ilgilendirmeyen açıklama ve yorumlara mesafeli durur. Hemen bütün ilahiyatçıların disiplinimizin verilerinden faydalanmak istemeyişinin esas sebebi belki bu olmalıdır. Binaenaleyh, meslektaşlarımızın din sosyolojisinin tespit ve sonuçlarından faydalanmasını istiyorsak, bu ilim dalındaki kimlik krizini gidermek ve ona yerli bir kimlik kazandırmak, kendi medeniyet ve kültürümüzün boyasıyla boyamak mecburiyetindeyiz.

Takdim ettiğimiz bu *“İslâm Sosyolojisi–Denemeler”* kitabı, 1980’lerden beridir aynı duyguyu yaşayan ve zihni hep bununla meşgul olmuş bir kişinin benzer özlem ve fikrî mantalitesinin bir sonucudur. Allah rahmet eylesin, danışman hocam Prof. Dr. Âmiran Kurtkan Bilgiseven’in rehberliğinde ve onun önerisiyle “Sosyalleşme, Sosyal Gelişme ve Sosyal Tekâmül Açısından İslâm Esaslarının Tahlili” konulu tezi hazırlamıştık. İlk bildirimizi de 21-23 Ekim 1987’de Samsun’da düzenlenen “Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Sempozyumu”na “İlahiyat Fakültelerinde Nasıl Bir Din Sosyolojisi Öğretimi” başlığıyla sunmuştuk. Kıdemli hocalarımızdan bazıları ile din bilimleri alanında çalışma yapan bir kısım arkadaşlarımız, İslâmi unsurlara yer verilmeyişini tenkidimizi “ideolojik davranmak” ve “objektif olmamak” olarak değerlendirmişlerdi. “Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Sempozyumu”na katılan bir kısım hocalar da tebrik etmişler, hatta bazıları “çok güzel, böyle olmalı” diye ısrarla devam edilmesini tavsiye etmişlerdi. Ayrıca söz konusu arkadaşlarımızdan biri bir vesileyle Paris’e gittiğinde kütüphanelerde onlarca İslâm Sosyolojisi makalesi ve kitaplarını gördüğünden söz etti ve bana bunlara ulaşmamız gerektiği tavsiyesinde bulundu. Yolumuzdan şaşmadık. Bu vadideki araştırmalar daha sonraları Cahiliye toplumundan İslâm toplumuna geçişin sosyolojik temel unsurlarının ele alındığı “Çağımızın İnanmış İdeal İnsan Tipinin Yetişmesine İslâmi Yaklaşım”, “Sosyokültürel Yönüyle Hicret”, “Muhacirlerin Medine’ye İntibak Problemleri ve Çözümleri” vs. çalışmalarla giderek zenginleşti. Bunların önemli bir kısmı ve Batı’dan yaptığımız bazı tercüme makaleler “Din Sosyolojisi-Makaleler” adıyla akademik camianın istifadesine sunuldu (1998 ve 2008). Şimdi bunları, son çalışmalar da dâhil olmak üzere, yeni bir tertip ve düzenleme ile *“İslâm Sosyolojisi–Denemeler”* adıyla bir araya topladık.

İsim meselesi ülkemizde hâlen tartışılmakta olan bir konudur. İslâm Sosyolojisi'nin imkânı ve imkânsızlığı, İslâm Sosyolojisi arayışı, Kur'an Sosyolojisi, Sünnet Sosyolojisi vb. tartışmalar devam etmektedir. Kanaatimize göre bunlar zamanla mecrasına oturacak ve Batı'da geliştiği gibi İslâm Sosyolojisi adıyla anılacaktır. Onun için biz çalışmamıza "Denemeler" diyoruz, çünkü söylediklerimizin tek doğru, tek hakikat olduğu düşüncesinde değiliz. Bu bakımdan değerlendirme ve yorum hatalarımız akademik usüller çerçevesinde tarafımıza bildirildiği takdirde çok memnun olacağımızı özellikle vurgulamak arzusundayız. Değerli meslektaşlarımız kendi birikimlerine göre çok güzel tespit ve değerlendirmelerini havi çalışmalarla bu tür araştırmaları zenginleştirmişlerdir. Kendilerini tebrik ederken daha yeni eserlerinin beklendiğini, zaman içinde bu çalışmaların tespit ve değerlendirmelerinin ilahiyat ve İslâmi ilimler fakülteleri müfredatına yansımaları icap ettiğini, din sosyolojisinin o vakit daha fonksiyoner olacağı, öğrenci ve meslektaşlarımızın ilgisini toplayacağını bilhassa belirtmek isteriz.

Bu vesileyle bizi bu konularda teşvik eden, yol gösteren hocalarımızdan vefat edenlere "Allah rahmet eylesin.", "Mekânları cennet olsun." diyerek minnet ve şükranla anarken yaşayan hocalarımıza, denemelerin neşrine katkı sağlayan ve vesile olan yayınevimize saygılarımızı ve teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Denememizin hayırlara vesile olması temennisiyle çalışmak bizden, tevfik Allah'tandır.

Prof. Dr. İzzet Er

Bursa - 2021